

IMPACTES

Art i vida quotidiana en temps de guerra

Visita comentada a la Fundació Joan Miró i al Refugi 307 del Poble-sec

Tipologia

Dues visites comentades consecutives, la primera a la Fundació Joan Miró i la segona al Refugi 307 del Poble-sec

Durada

2 h 30 min

Lloc

Fundació Joan Miró i Refugi 307 (Poble-sec)

Dates

De l'1 d'octubre de 2014 al 29 de maig de 2015

Ràtio

Màxim 2 grups classe

Nivell

Grups de secundària i batxillerat

Preu

5 € / alumne (20 alumnes com a mínim o 100 €)

Reserves

Per correu electrònic: programa.educatiu@fundaciomiro-bcn.org

La reserva no serà efectiva fins que no s'hagi rebut la confirmació escrita del Departament Educatiu.

IMPACTES

Art i vida quotidiana en temps de guerra

Durant la Guerra Civil, Barcelona va esdevenir la primera gran ciutat de la història que va patir bombardejos aeris sistemàtics contra la població. Amb aquesta activitat combinada, fruit de la col·laboració entre el MUHBA i la Fundació Joan Miró, us proposem un itinerari de coneixement de la realitat dramàtica de la guerra des de dues perspectives diferents i complementàries: d'una banda, la de la població indefensa que durant tres anys s'organitzà per defensar-se de les accions bèl·liques; de l'altra, la influència decisiva que els conflictes bèl·lics van tenir en la creació de Joan Miró, com també el compromís social i polític de l'artista durant la dictadura.

L'activitat **Impactes** comprèn:

La visita a les sales de la **Fundació Joan Miró**, on es comenten obres de l'artista de l'època de guerres

La visita al **Refugi 307 del Poble-sec** (Centre d'Interpretació Històrica del MUHBA)

La visita a la Fundació Joan Miró permet a l'alumnat conèixer i analitzar l'obra que Miró va crear en els anys de guerres: des de l'època de les «pintures salvatges» (1935-1936) on l'artista evoca l'angoixa i el malestar fruit de la premonició de l'esclat de la Guerra Civil, passant per el clar posicionament ideològic present a *El segador* (1937) exposat al Pavelló de la República a París juntament amb el *Gernika* de Picasso, fins a la sèrie de les *Constel·lacions* (1940), on la pèrdua republicana, l'inici de la Segona Guerra Mundial i l'atrocitat dels bombardeigs determinen novament la creació mironiana.

La visita al Refugi 307 permet acostar l'alumnat als fets de la Guerra Civil espanyola i a l'experiència dels bombardeigs sobre Barcelona. A partir de la interpretació del patrimoni històric i arqueològic conservat i el suport visual present en els plafons exteriors del refugi, es treballa la resposta de la ciutat al terror aeri. Durant la visita, s'aprofundeix especialment en el paper que tingueren les institucions i la ciutadania en l'elaboració d'un Pla de defensa passiva que coordinava les tasques de salvament, amb la construcció d'una xarxa de més d'un miler de refugis, avisos i rescats.

L'experiència a l'interior del Refugi 307 i el recull de records i vivències dels seus protagonistes permeten entendre les conseqüències devastadores de la guerra i els bombardeigs aeris sobre la rereguarda, l'afectació d'una població sotmesa a l'amenaça i al terror constants a causa de les bombes, les reaccions individuals i col·lectives enfront de la barbàrie i la importància que tingueren la solidaritat i l'organització ciutadana en la lluita per la supervivència.

Tot i l'especificitat de cada una de les visites, s'estableixen dues idees principals que es mantindran al llarg del conjunt de l'activitat: la guerra com una experiència de trencament i el compromís personal.

La guerra com una experiència de trencament

Tant des de la perspectiva dels llocs, com des de la perspectiva de les vides humanes, una guerra representa un trencament de la normalitat, de la rutina, dels projectes, dels plans de futur i de les perspectives de país.

El compromís personal

En el context del conflicte bèl·lic, i possiblement encara més en el cas d'una guerra civil, les persones afectades tenen la necessitat o la voluntat d'exterioritzar actituds i aptituds que poden contribuir en un sentit o en un altre a la causa que cadascú defensa.

El cas del Refugi 307 és un excel·lent exemple d'un treball en col·laboració, solidari i actiu. L'anàlisi de l'obra mironiana dels anys trenta és el marc idoni per entendre el compromís de Joan Miró a través de la seva obra i de la seva posició personal.

VISITA A LA FUNDACIÓ JOAN MIRÓ

Comentaris d'obres

<p>Personatge, octubre de 1934 Llapis carbó, pastel i llapis damunt paper</p> <p>L'energia distorsionada d'aquestes cruels caricatures, considerades pel mateix Miró com les seves primeres «pintures salvatges», evoca les tensions socials i polítiques que assetgen la República espanyola a mitjan anys trenta. Per fer més evident aquesta atmosfera d'instabilitat, l'artista recorre, en aquesta sèrie de pastels, executats tots ells el mes d'octubre de 1934, al modelat i a un determinat clarobscur.</p>	
<p>Home i dona davant d'un munt d'excrements, octubre de 1935 Oli damunt coure</p> <p>Aquestes petites pintures, que representen figures enmig de paisatges desolats, pertanyen a la sèrie que Miró pinta damunt coure i <i>masonite</i> al llarg de 1935 i 1936. Són un reflex del malestar de l'artista davant del clima de tensió que s'estava vivint i que conduiria el país a la Guerra Civil. La màxima agressivitat –dirà Miró en referir-se a aquestes obres– l'obtindrà sobretot amb el color.</p>	
<p>Pintura, estiu de 1936 Oli, quitrà, caseïna i sorra damunt <i>masonite</i></p>	

El juliol de 1936, quan esclata la Guerra Civil, Miró es troba a Mont-roig treballant en una sèrie de pintures damunt *masonite*. De colors limitats i austers, són obres denses i complexes. La incrustació de pintura sobre la superfície, sovint plena de sorra, va acompanyada de perforacions, esquinçades i marques que expressen una acció urgent, frustrada. El mes de novembre, Miró s'emporta les pintures per exposar-les a París i decideix romandre a l'exili fins al final de la guerra.

Aidez l'Espagne, 1937

Pochoir

Destinat a vendre's com a segell per ajudar la causa republicana, *Aidez l'Espagne* es reproduirà finalment en *pochoir* i serà encartat a la revista *Cahiers d'art*. Miró hi inscriu aquesta frase: «En la lluita actual, veig al bàndol feixista les forces caduques, i a l'altre bàndol el poble, amb uns recursos creatius immensos que donaran a Espanya una embranzida que deixarà astorat el món».

El segador, 1937

Cahiers d'art núm. 4-5, 1937. Revista . Fotografia de Miró al Pavelló

En plena Guerra Civil, Miró rep l'encàrrec de pintar *El segador*, també conegut com *Pagès català en revolta*, per al pavelló de la República Espanyola de l'Exposició Internacional de París de 1937. L'obra, pintada in situ sobre uns plafons de celotex de cinc metres i mig d'alçada, desapareixerà en ser desmuntat el pavelló. Avui, aquesta fotografia és l'únic document gràfic que es conserva de la pintura, on es pot veure la monumental figura d'un pagès cofat amb barretina i amb una falç a la mà en senyal de revolta.

Autoretrat, 1938-1939/1960

Llapis grafit i oli damunt tela

El fet de trobar-se fora del seu país mentre aquest està immers en la tragèdia de la guerra propicia la tornada puntual de Miró al realisme.

Per a l'*Autoretrat* original de 1937-1938 utilitza el mirall d'augment que feia servir per afaitar-se i poder així observar amb el màxim detall el seu rostre. Reticent a lliurar l'obra al seu marxant Pierre Matisse, n'encarrega una còpia per continuar-hi treballant. És sobre aquesta que Miró conclourà el seu retrat el 1960. La

<p>combinació de diferents estils indica una redefinició de la seva identitat entre aquestes dues dècades i expressa continuïtat i supervivència.</p>	
<p>Dibuix preparatori d'El vol de l'ocell damunt la plana III, juliol de 1939</p> <p>Miró du a terme la sèrie <i>El vol de l'ocell damunt la plana</i> l'estiu de 1939. Franco havia proclamat el final de la Guerra Civil el mes de març, però ara l'amenaça de la guerra s'estén per tot Europa. Un esbós per a aquesta sèrie, fet damunt un retall de diari amb el titular d'una notícia sobre una exhibició de l'aviació francesa, anglesa i alemanya desperta l'angoixa de Miró, que recorda els atacs aeris que havia sofert el poble espanyol. La imatge del vol d'un ocell, tot i que aparentment innocent, podria associar-se amb la d'un bombarder i és una premonició del que havia de succeir amb la imminent declaració de la Segona Guerra Mundial.</p>	
<p>L'estel matinal, març de 1940 Guaix, oli i pastel damunt paper</p> <p>Les <i>Constel·lacions</i> tipifiquen la tendència contraposada de Miró cap al compromís polític i cap a l'evasió creativa. L'esclat de la Segona Guerra Mundial atrapa Miró i la seva família a Varengeville-sur-Mer, un poble de la costa de Normandia, on l'artista comença aquesta seqüència d'aiguades de format relativament modest.</p> <p><i>L'estel matinal</i> conté un rostre de múltiples ulls que transmet una gran angoixa. Amb aquesta obra, Miró estableix el vocabulari de símbols que es repetirà al llarg de tota la sèrie.</p> <p>Anticipant-se a la invasió de França per l'exèrcit alemany, Miró torna a Espanya cap al juny de 1940, on el règim franquista feia tot just un any que s'havia implantat, i busca refugi a Palma de Mallorca. Allà continuarà la sèrie de les <i>Constel·lacions</i>, mostrant una tendència envers una complexitat plàstica cada cop més gran.</p>	
<p>Dona somiant l'evasió, 19 de febrer de 1945 Oli damunt tela</p>	

Vers la meitat dels anys quaranta i després d'un període d'autorevisió, Miró torna de nou a la pintura sobre tela propagant el llenguatge de signes que havia establert amb les *Constel·lacions*. «L'escala de l'evasió» continua essent un element recurrent en la seva obra. Aquí, una dona en primer terme, dotada dels signes que la distingeixen, allarga el coll amb el desig d'atènyer aquesta escala que ha de connectar-la amb el món celeste.

VISITA AL REFUGI 307

El Centre d'Interpretació Històrica del MUHBA, Refugi 307 és un espai de memòria clau per aproximar l'alumnat als fets i a la cronologia de la Guerra Civil espanyola, a l'impacte que aquesta tindrà sobre la ciutat de Barcelona bombardejada per l'aviació feixista italiana i a la resposta ciutadana i institucional per la supervivència.

Temes clau de la visita:

<p>Barcelona, banc de proves La ciutat sota les bombes</p> <p>Amb el suport dels plafons exteriors del refugi, es contextualitzen els fets de la Guerra Civil amb l'explicació dels esdeveniments anteriors, contemporanis i posteriors al conflicte. S'exposa detalladament la història dels bombardeigs a Barcelona destacant la creació i l'aplicació per part de l'aviació feixista italiana d'unes estratègies militars noves, basades en els atacs aeris sistemàtics contra la rereguarda i l'ús de la ciutat com a banc de proves.</p>	
<p>Pla de defensa passiva La resposta institucional i ciutadana</p> <p>Malgrat la manca de recursos i la inexistència de referents pel que fa la defensa antiaèria d'una ciutat, Barcelona farà front als bombardeigs mitjançant l'elaboració de dos plans de defensa: el Pla de defensa activa (la resposta militar al terror aeri) i el Pla de defensa passiva. Aquest segon cristal·litza la resposta institucional i ciutadana en les tasques de rescat, avís i construcció de refugis a la ciutat.</p>	
<p>La construcció del Refugi 307</p>	

El treball col·lectiu

El Refugi 307 va ser construït per veïns i veïnes del Poble-sec. Estructures socials tradicionalment de pau, com associacions o ateneus populars, es convertiren en temps de guerra en els nuclis organitzatius per a la construcció de refugis antiaeris. El teixit social de la Barcelona obrera, la capacitat organitzativa mostrada per la ciutadania i el treball solidari esdevindran les eines bàsiques per a la creació d'una Barcelona subterrània .

Característiques tècniques i constructives del Refugi 307

A partir de la primavera de 1937 la construcció de refugis com el 307 esdevé un fet generalitzat a Barcelona. Els refugis es van construir seguint les ordres i els consells d'enginyers i arquitectes, els quals assessoraren la població per tal de mantenir la seguretat de les estructures. L'ús de la volta catalana, el maó, les entrades en zig-zag o la disposició de servei elèctric i infermeria garantiren les prestacions mínimes als interiors. Amb el temps, l'organització d'aquest Pla de defensa passiva es va convertir en un model per a algunes de les ciutats que haurien de viure el mateix malson durant la Segona Guerra Mundial.

L'estada al refugi durant els bombardejos

El manteniment de l'ordre i l'observació de certes normes de convivència durant l'estada de la població dins els refugis foren conceptes bàsics per al bon funcionament de la xarxa ciutadana. Evitar estacionar-se en els accessos, disposar de material d'excavació dins dels refugis per esmenar possibles esllavissades de l'estructura a causa de les bombes, cedir els seients a les persones amb especificitats o evitar certs temes de conversa a l'interior de les galeries van formar part del codi de seguretat que s'imposà durant els atacs de l'aviació feixista.

La postguerra i la repressió franquista

La situació de pobresa econòmica i personal que es va viure durant la postguerra també es va manifestar a l'interior dels refugis. L'arribada a Barcelona de fortes bosses de migració interna des de diferents regions de l'Estat i l'escassetat de

recursos forçaren una part important de la població a utilitzar els refugis per satisfer necessitats bàsiques d'habitatge i obtenció de recursos materials per a la supervivència. Al mateix temps, la vida social es desenvolupava en un entorn hostil. Es va obligar a silenciar el que s'havia produït i s'inicià una dura repressió des del poder.

OBJECTIUS:

- Situar els esdeveniments històrics anteriors, contemporanis i posteriors a la construcció del Refugi 307.
- Explicar les teories militars sobre el bombardeig de les ciutats després de la Primera Guerra Mundial i en temps de preparació d'una altra gran guerra internacional. La història dels bombardeigs de Barcelona durant la Guerra Civil espanyola: el bombardeig naval i la participació de les aviacions italiana i alemanya en els bombardejos aeris.
- Fer conèixer l'impacte dels bombardejos aeris sobre la població civil.
- Analitzar les característiques tècniques i constructives i el funcionament del Refugi 307.
- Investigar aspectes de la vida quotidiana en un període d'excepció, com una guerra civil, a partir de fonts escrites, gràfiques i orals.
- Analitzar imatges com a documents històrics, referents estètics i interpretacions de la realitat.
- Estudiar la influència de l'experiència dels conflictes bèl·lics en la creació de Joan Miró.

RELACIONS CURRICULARS:

- Recerca d'aspectes de la vida quotidiana del passat, a partir d'informacions extretes de fonts primàries, sobretot de fonts orals i d'arxiu, i secundàries.
- Identificació dels elements bàsics de l'ordre polític i social de la primera meitat del segle xx, especialment les lluites socials i els conflictes bèl·lics. Caracterització d'aspectes relatius a la situació històrica de Catalunya i Espanya, en especial durant la II República i la Guerra Civil.

- Identificació de les causes de la insurrecció militar de 1936 i de les fases principals de la Guerra Civil. Descripció i anàlisi de l'evolució política i de la repressió social i ideològica a les rereguardes de tots dos bàndols. Establiment de relacions amb la situació internacional.
- Anàlisi de la situació de la població civil i de la Generalitat republicana durant la guerra. Explicació argumentada del desenllaç de la guerra i de les conseqüències del conflicte per mitjà del contrast crític de diverses fonts.
- Identificació de causes i conseqüències dels fenòmens artístics en el seu context històric.
- Anàlisi i interpretació de les obres d'art dins del seu context a partir d'un esquema metodològic coherent i flexible, un ús adequat del vocabulari específic de la disciplina i el desenvolupament de la capacitat de gaudi estètic.
- Reconeixement i valoració del paper de les obres d'art com a font d'informació sobre la vida i el pensament de les societats, contemporànies i històriques, i reflexió sobre els seus aspectes formals i narratius.